

Tadeusz Zembrzusi

doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, Katedra Postępowania Cywilnego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski, radca prawny

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8239-6827>

Przeciwdziałanie i zwalczanie epidemii COVID-19 w postępowaniu cywilnym, czyli pożegnanie z kolegialnością orzekania

Słowa kluczowe: *epidemia COVID-19, skład sądu, zmiana składu sądu, jednoosobowość, kolegialność, skład ławniczy*

1. Utrzymująca się kolejny rok sytuacja epidemiczna daje asumpt do podejmowania trudnych oraz kontrowersyjnych decyzji społecznych i gospodarczych, a także tworzenia i utrwalania dyskusyjnych mechanizmów prawnych. Wśród licznych doraźnych rozwiązań legislacyjnych uwagę przykuwają odnoszące się do postępowania cywilnego regulacje zawarte w tzw. ustawie covidowej, tj. ustawie o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych¹. W pierwszej fazie epidemii przepisy epizodycznej ustawy były wielokrotnie pospiesznie tworzone oraz nowelizowane, rażąc niekiedy niespójnością i niekonsekwencją. Charakterystyczne stały się punktowość regulacji oraz próby doraźnego rozwiązywania sytuacji kryzysowych oraz narastających wątpliwości w drodze tzw. wrzutek². W gronie prawników poważny niepokój wzbudzało coraz częstsze naruszanie, a nawet omijanie standardów prawidłowej legislacji i odchylenie od „norm dobrego prawa”³. Wraz z upływem czasu tempo przebudowy stanu prawnego i żonglowania poszczególnymi przepisami wyraźnie spadło, zaś funkcjonowanie poszczególnych mechanizmów tworzących szczególną regulację prawną na czas epidemii skłania do krytycznej refleksji i analizy.

¹ Ustawa z 2.03.2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2021 r. poz. 2095 ze zm.), dalej – ustawa COVID-19.

² Zob. T. Zembrzusi, *Ograniczenia jawności postępowania w sprawach cywilnych w dobie pandemii – potrzeba chwili czy trwałe rozwiązania?*, „Forum Prawnicze” 2021/3, s. 4 i n.

³ Szerzej zob. H. Izdebski, *Legislacja dotycząca COVID-19 i ustawowy nihilizm prawny* [w:] *Pandemia COVID-19 a prawa i wolności obywatela*, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, Warszawa 2021, s. 29 i n.

U progu pandemii największe zainteresowanie wzbudzały przepisy rzutujące na funkcjonowanie sądów w sytuacji kryzysowej⁴, przebieg postępowania w poszczególnych kategoriach spraw, w tym tzw. sprawach pilnych⁵, a także wstrzymywanie i bieg terminów sądowych i procesowych⁶. Niespodziewany kryzys i jego skala uświadomił rolę i znaczenie tzw. z informatyzowanych instytucji procesowych⁷, a epidemia bez wątpienia wymusiła sięgnięcie w większym stopniu do nowych technologii. Świadomość, że organy wymiaru sprawiedliwości jeszcze przez długie miesiące będą funkcjonować w zmienionej rzeczywistości społecznej i procesowej, rewiduje podejście do jawności postępowań sądowych, rozpraw przeprowadzanych w formie zdalnej⁸, a także innych zasad i instrumentów, które podlegały w ostatnich miesiącach daleko idącym przeobrażeniom⁹. Jednym z takich zagadnień jest problematyka składu sądu, w tym dotycząca jednoosobowości oraz kolegialności orzekania. Instytucja ta, obok właściwości sądu¹⁰, z którą tworzy system naczyń połączonych, umożliwia realizację sądu „właściwego”, zagwarantowanego w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP¹¹. Znaczenie prawidłowego oznaczenia i ukształtowania składu sądu agreguje zaliczenie popełnianych w tym zakresie ewentualnych uchybień do kategorii przyczyn nieważności postępowania¹².

⁴ Zob. R. Kulski, *Wpływ stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 na postępowanie cywilne*, „Monitor Prawniczy” 2020/9, s. 441 i n.

⁵ Zob. E. Gapska, *Bieg postępowania w sprawach cywilnych w czasie epidemii. Cz. I – sprawy pilne*, „Monitor Prawniczy” 2020/17, s. 891 i n.; E. Gapska, *Bieg postępowania w sprawach cywilnych w czasie epidemii. Cz. II – wstrzymanie rozpoczęcia i zawieszenie biegu terminów procesowych*, „Monitor Prawniczy” 2020/18, s. 949 i n.

⁶ Zob. J. Gołaczyński, *Przedawnienie roszczeń majątkowych i terminy zawite w okresie po ogłoszeniu stanu epidemii związanej z Covid-19*, „Monitor Prawniczy” 2020/8, s. 396 i n.; P. Sławicki, *Wpływ ustawy o przeciwdziałaniu COVID-19 na terminy w prawie cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2020/12, s. 617 i n.

⁷ Zob. K. Markiewicz, *Informatyzacja postępowania cywilnego – de lege lata i de lege ferenda* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014, s. 439 i n.; J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *Elektronizacja pism procesowych, doręczeń i posiedzeń jawnych w postępowaniu cywilnym w okresie pandemii COVID-19*, „Polski Proces Cywilny” 2020/4, s. 637 i n.

⁸ Zob. J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *Rozprawa zdalna i doręczenia elektroniczne w dobie pandemii COVID-19 po wejściu w życie nowelizacji z 28.5.2021 r.*, „Monitor Prawniczy” 2021/13, s. 685 i n.

⁹ Zob. T. Zembrzusi, *Ograniczenia...*, s. 4 i n.; A. Kościółek, *Jawność posiedzeń sądowych w postępowaniu cywilnym w dobie pandemii COVID-19*, „Przegląd Sądowy” 2021/5, s. 22 i n.; J. Litowski, *Ograniczenie jawności postępowania cywilnego z uwagi na stan epidemii wywołany wirusem COVID-19*, „Monitor Prawniczy” 2021/2, s. 68 i n.

¹⁰ Szerzej zob. J. Korzonek, *Przyczynki do polskiego procesu cywilnego*, Kraków 1931, s. 17 i n.

¹¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.). Por. K. Markiewicz, *Właściwość sądu, skład sądu i wyłączenie sędziego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 2015/2, s. 279 i n.; P. Zaborowska, *Badanie właściwości sądu – obowiązek sądu czy pozwanego? Ewolucja zasad badania właściwości sądu na tle rozwiązań wprowadzonych ustawą z 4 lipca 2019 r.* [w:] *Nowelizacja KPC 2019. Pierwsze doświadczenia, refleksje, postulaty*, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2021, s. 13 i n.

¹² Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 232 i n.

2. Ponadczasowy charakter ma twierdzenie, że przepisy postępowania sądowego „mają na celu przede wszystkim uporządkowanie procesu w ten sposób, aby dawały jak największą sumę gwarancji, zmierzających do zapewnienia prawidłowego i bezstronnego wymiaru sprawiedliwości”¹³. Z kolei ukształtowanie ustroju i pozycji organów rozpoznających spory jest istotnym komponentem prawa do sądu. Badanie zachowania standardu i gwarancji tego prawa – w świetle art. 45 ust. 1 Konstytucji RP gwarantującego każdemu prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd – musi mieć kompleksowy charakter i powinno odnosić się do wszystkich kwestii badanych oraz ocenianych w postępowaniu sądowym¹⁴. Elementem prawa do sądu jest zatem zbadanie sprawy przez sąd właściwy – rozumiany nie tylko jako sąd właściwy ze względu na regulacje ustawowe odnoszące się do właściwości rzeczowej, miejscowej oraz funkcyjnej sądu, lecz także jako sąd orzekający we właściwym wynikającym z ustawy składzie i w zgodzie ze swoją kompetencją¹⁵. Organ sądowy ma obowiązek przeprowadzić proces w obrębie ustalonego zakresu czynności, a sądem właściwym jest sąd obsadzony przez sędziów, którzy dysponują należyłą legitymacją swojej władzy jurysdykcyjnej w konkretnej sprawie¹⁶. Organ nieodpowiadający kryteriom sądu właściwego, niezależnego i bezstronnego nie ma wymaganej i niezbędnej legitymacji do sądenia¹⁷.

Taki sposób rozumienia ustrojowej gwarancji do sądu właściwego umożliwił sformułowanie prawa do ustawowego sędziego – sędziego naturalnego. Prawo do sędziego naturalnego jest wyrazem równości broni i równości szans w toku postępowania sądowego. Prawo do ustawowego sędziego jest nie tylko ustrojową gwarancją rzetelnego procesu, lecz stanowi także gwarancję niezawisłości oraz bezstronności sędziego¹⁸. Ustrój sądu musi być nie tylko uregulowany aktem rangi ustawowej, lecz także w sposób, który gwarantuje spełnienie kryteriów wynikających z Konstytucji RP. Akcentuje się potrzebę ochrony gwarancji konstytucyjnych, aby wyeliminować ryzyko sterowania przepisami nie tylko przez ustawodawcę zwykłego, lecz także przez wszelkie czynniki zewnętrzne¹⁹.

¹³ Zob. W. Miszewski, *Jawność w procesie cywilnym w związku z przepisami kodeksu postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 1933/1, s. 11.

¹⁴ Por. P. Grzegorzczak, K. Weitz [w:] *Konstytucja RP. Tom 1. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis 2016, komentarz do art. 45, nb 89. Zob. także M. Walasik, *Konstytucyjna koncepcja sądowego wymiaru sprawiedliwości* [w:] *Honeste procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Hulisz, J. May, A. Mrówczyński, Warszawa 2018, s. 844 i n.

¹⁵ Zob. W. Sanetra, *Sąd właściwy w rozumieniu Konstytucji RP*, „Przegląd Sądowy” 2011/9, s. 13; P. Rygiel, *Losowy przydział spraw cywilnych w sądzie drugiej instancji*, „Przegląd Sądowy” 2019/2, s. 40.

¹⁶ Zob. M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 240 i n.

¹⁷ Zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 181 i n.

¹⁸ Por. A. Łazarska, *Niezawisłość sędziowska i jej gwarancje w procesie cywilnym*, Warszawa 2018, s. 198 i n.

¹⁹ Zob. L. Garlicki, *Prawo do sądu (rozważania de lege fundamentale ferenda)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G” 1990/1, s. 60 i n.

Należycie obsadzony skład sądu jest gwarancją niezawisłości funkcjonalnej²⁰. Ustawowa regulacja liczebności oraz stopnia zawodowości składu sądu ma walor konstytucyjny jako jedna z niezaprzeczalnych gwarancji wspomnianego prawa do sądu, w tym prawa do rzetelnego postępowania²¹. Wyróżnić należy dwa aspekty. Po pierwsze, ustawodawca zwykły stoi przed wyzwaniem uchwycenia optymalnej relacji między monokratycznością a kolegalnością orzekania. Po drugie, musi dokonać wyboru między uzawodowieniem a uspołecznieniem organizacji wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych²².

Zgodnie z art. 47 § 1 k.p.c.²³ w pierwszej instancji sąd rozpoznaje sprawy w składzie jednego sędziego²⁴, chyba że przepis szczególnie stanowi inaczej²⁵. Na tle innych systemów prawnych współczesny polski proces cywilny charakteryzuje zasada orzekania w składzie jednoosobowym, doznająca relatywnie nielicznych odstępstw²⁶. W niektórych wypadkach głównie ze względu na rolę i znaczenie wrażliwości społecznej czy doświadczenia życiowego²⁷ ustawodawca kreuje składy ławnicze (jeden sędzia wraz z dwoma ławnikami)²⁸, a niekiedy sprawy rozpoznawane są w składzie kolegalnym (trzech sędziów)²⁹. Z kolei w postępowaniu odwoławczym przyjęto kolegalny i zawodowy skład sądu – art. 367 § 3 k.p.c., z niewielką koncesją na rzecz składu jednoosobowego³⁰. Kolegalność, uznawana za domenę porządków prawa kontynentalnego³¹, ma zatem charakter wyjątku w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, natomiast przed sądem drugiej instancji stanowi zasadę³². Dokonywanie wyboru między monokratycznością a kolegalnością składu sądu jest przejawem preferowania określonych wartości i realizowanych celów procesu

²⁰ Zob. A. Łazarska, *Niezawisłość sędziowska...*, s. 533.

²¹ Zob. A. Olaś, *Skład sądu* [w:] *System Prawa Procesowego. Postępowanie nieprocesowe*, t. 4, cz.1, vol. 1, red. T. Erciński, K. Lubiński, Warszawa 2021, s. 651. Por. H. Pietrzowski, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, „Przegląd Sądowy” 2005/10, s. 37 i n.

²² Szerzej zob. A. Olaś, *Kolegalność a jednoosobowość – skład sądu I instancji w procesie cywilnym: doświadczenia i perspektywy*, „Polski Proces Cywilny” 2020/3, s. 497 i n.

²³ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.), dalej – k.p.c.

²⁴ Czynności wskazane w ustawie może podejmować referendarz sądowy.

²⁵ Na temat rozwiązań przyjętych na gruncie przedwojennego Kodeksu postępowania cywilnego zob. A. Olaś, *Kolegalność...*, s. 507 i n.

²⁶ Zob. K. Markiewicz, *Właściwość sądu, skład sądu...*, s. 296 i n. Por. K. Defecińska, *Skład sądu w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym*, „Przegląd Sądowy” 1993/6, s. 55 i n.

²⁷ W tym zwłaszcza w sprawach z zakresu prawa pracy oraz ze stosunków rodzinnych.

²⁸ Zob. K. Knoppek, *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu cywilnym*, „Ius Novum” 2014/5, s. 24 i n.; C. Kulesza, *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w perspektywie historyczno-porównawczej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016/21, s. 51 i n.

²⁹ Np. sprawy o ubezwłasnowolnienie (art. 544 k.p.c.).

³⁰ Apelacja w postępowaniu uproszczonym (art. 505¹⁰ § 1 k.p.c.).

³¹ Szerzej zob. E. Wengerek, *Zasada kolegalności w postępowaniu cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1953/3, s. 481 i n.

³² Por. J. May, *Skład sądu w postępowaniu cywilnym* [w:] *Studia z prawa publicznego*, red. K. Lubiński, Toruń 2001, s. 101 i n.

sądowego³³, które wraz z upływem czasu mogą podlegać mniej lub dalej idącym przeobrażeniom³⁴.

3. Zgodnie z art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy COVID-19 – w brzmieniu nadanym ustawą z 28.05.2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw³⁵ – w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich w sprawach rozpoznawanych według Kodeksu postępowania cywilnego w pierwszej i drugiej instancji sąd rozpoznaje sprawy w składzie jednego sędziego, przy czym prezes sądu może zarządzić rozpoznanie sprawy w składzie trzech sędziów, jeżeli uzna to za wskazane ze względu na szczególną zawilgość lub precedensowy charakter sprawy.

Wątpliwości budzi już samo sformułowanie odnoszące się do spraw rozpoznawanych „według przepisów” Kodeksu postępowania cywilnego, tj. czy chodzi w tym wypadku wyłącznie o sprawy wskazane w kodeksie, czy także sprawy regulowane odrębnymi ustawami, które przewidują stosowanie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego jedynie w zakresie w nich nieuregulowanym³⁶. Przykładowo zgodnie z art. 24 ust. 1 ustawy o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym³⁷ w zakresie nieuregulowanym w ustawie stosuje się odpowiednio przepisy ustawy – Kodeks postępowania cywilnego³⁸. Jednocześnie zgodnie z art. 3 tej ustawy postępowanie grupowe należy do właściwości sądu okręgowego, a sąd rozpoznaje sprawy w składzie trzech sędziów zawodowych. W takim wypadku określenie składu wynika z przepisu odrębnej ustawy, jednak sprawy tego rodzaju są rozpoznawane na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. Przemawia to za ich rozpoznawaniem w składzie jednoosobowym.

³³ Zob. E. Waśkowski, *System prawa cywilnego. Wstęp teoretyczny: zasady racjonalnego ustroju sądów i procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 175 i n.; M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne...*, s. 286 i n.; A. Olaś, *Skład sądu...*, s. 630 i n.

³⁴ Zerwanie z wcześniejszą zasadą kolegialności na rzecz monokratyzmu dokonane zostało ustawą z 15.03.2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 112, poz. 766). Szerzej zob. R. Więtkowski, *Zmiany art. 47 kodeksu postępowania cywilnego o składzie sądu w okresie od 1.7.1996 r. do 28.7.2007 r.* [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego, Szczecin–Niechorze, 28–30 września 2007 r.*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009, s. 311 i n.

³⁵ Ustawa z 28.05.2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1090). Przepis wszedł w życie z dniem 3.07.2021 r.

³⁶ Podobne wątpliwości odnoszą się do sytuacji, w których ustawa odsyła do kodeksu jedynie w ograniczonym zakresie. Zob. np. art. 35 ustawy z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1228 ze zm.), zgodnie z którym w sprawach nieuregulowanych w ustawie do postępowania w przedmiocie ogłoszenia upadłości stosuje się odpowiednio przepisy księgi pierwszej części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego, z wyjątkiem przepisów o zawieszeniu i wznowieniu postępowania.

³⁷ Ustawa z 17.12.2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 446).

³⁸ Z wyłączeniem art. 8, art. 117–124, art. 194–196, art. 204, art. 205, art. 205³ § 2 i 5 oraz art. 425–505¹⁴.

Ustawodawca dąży do rezygnacji z kolegalności orzekania w postępowaniu wywołanym wniesieniem środków zaskarżenia. Wątpliwości można mieć odnośnie do brzmienia przepisu, że sąd rozpoznaje sprawy w składzie jednego sędziego „w pierwszej i drugiej instancji” na tle instytucji zażalenia poziomego, którego zakres uległ w postępowaniu cywilnym istotnemu rozszerzeniu³⁹. Wprawdzie zarówno na tle art. 394^{1a} k.p.c. (zażalenie do innego składu sądu pierwszej instancji), jak i na tle art. 394² k.p.c. (zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji) nie mamy do czynienia z instancyjnością, to należy przyjąć, że postępowanie kontrolne wywołane wniesieniem niedewolutywnego środka zaskarżenia również jest objęte powinnością rozpoznania sprawy w składzie jednoosobowym.

W odmienny sposób należy jednak potraktować postępowanie przed Sądem Najwyższym jako organem wyłączonym ze struktury sądownictwa powszechnego, w wypadku którego z istoty rzeczy nie mamy do czynienia z (trzecią) instancją, lecz z pozainstancyjną kontrolą orzeczeń pod względem prawnym⁴⁰. Zastrzeżenie to odnosi się nie tylko do rozpoznawania nadzwyczajnych środków zaskarżenia⁴¹, lecz także do zażeń z art. 394¹ k.p.c., ponieważ Sąd Najwyższy nie pełni w tym wypadku roli sądu drugiej instancji. W postępowaniu przed tym organem zachowana została kolegalność orzekania.

Można twierdzić, że przepisy ustawy COVID-19, jako regulacje o szczególnym i temporalnym charakterze, powinny być wykładane wąsko. Mając jednak na względzie systemowy charakter wprowadzanych zmian i ograniczeń⁴², a także fakt, że koronawirus – nie odróżniając rodzajów postępowań sądowych – stwarza jednakowe zagrożenie w każdej sytuacji, w której sąd zdecyduje się procedować w sposób stacjonarny z udziałem stron, należy uznać, że przepisy ustawy COVID-19, w tym odnoszące się do modyfikacji składow składu sądu, powinny mieć zastosowanie we wszystkich sprawach cywilnych na każdym etapie prowadzonego postępowania⁴³. Fakt, że zasada kolegalności została pozostawiona

³⁹ Szerzej zob. T. Zembrzuski, *Zażalenie po nowelizacji, czyli o standardzie środka zaskarżenia*, „Palestra” 2019/11–12, s. 242 i n.; M. Romańska, *Zażalenie po nowelizacji k.p.c. z 4 lipca 2019 r. a zasada dwuinstancyjności i zaskarżalności orzeczeń w postępowaniu cywilnym* [w:] *Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4 lipca 2019 r.*, red. S. Cieślak, Łódź 2020, s. 201 i n. Por. B. Pyzder, *Zbieg zażalenia dewolutywnego i zażalenia poziomego w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 2020/10, s. 29 i n.; P. Rylski, *Zażalenie dewolutywne a zażalenie poziome w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2021/3, s. 5 i n. Zob. jednak projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych ustaw RCL – UD 156, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12350804/katalog/12812705#12812705> (dostęp 13.01.2022 r.).

⁴⁰ Szerzej zob. S. Włodyka, *Funkcje Sądu Najwyższego*, Kraków 1965, s. 9 i n.; T. Zembrzuski, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011, s. 53 i n.

⁴¹ Zob. T. Zembrzuski, *Komplementarność nadzwyczajnych środków zaskarżenia – skarga kasacyjna a skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia* [w:] *Wokół problematyki środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym*, red. M. Michalska-Marciniak, Sopot 2015, s. 229 i n.

⁴² Projektodawca poszukiwał mechanizmów mających na celu ochronę przez „paraliżem wymiaru sprawiedliwości”. Zob. uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Sejm IX kadencji, druk sejmowy nr 899, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=899> (dostęp 13.01.2022 r.), dalej – *Uzasadnienie*, s. 8.

⁴³ Z zastrzeżeniem postępowania przed Sądem Najwyższym.

nie tylko w postępowaniu przed Sądem Najwyższym, lecz także w postępowaniu sądowno-administracyjnym, na co zwracano uwagę w toku prac legislacyjnych⁴⁴, świadczy jednak o wewnętrznej sprzeczności, a także niekonsekwencji w podchodzeniu do zagrożenia epidemicznego.

4. Rezygnację z kolegiального na rzecz jednoosobowego rozpoznawania spraw cywilnych ustawodawca uzasadnił zagrożeniem epidemiologicznym stwarzanym nawzajem przez trzy osoby zasiadające wspólnie w składzie sądu. Uznano, że „nie ma bowiem znaczenia, czy w sprawie orzeka jeden czy trzech sędziów”. Wyrażono przekonanie, że „nie ma obiektywnych i sprawdzalnych danych pozwalających na przyjęcie, że wyrok wydany w składzie jednego sędziego jest mniej sprawiedliwy niż wydany w poszerzonym składzie, czy też sprawa została mniej wnikliwie zbadana przez jednego sędziego niż trzech”. W ocenie legislatora „pojawiające się w tym zakresie supozycje są głęboko krzywdzące dla sędziów i świadczą jedynie o braku znajomości metodyki pracy sędziego. Oznaczałoby to również swoiste *votum* nieufności dla wiedzy i umiejętności ciężko pracujących sędziów w sądach pierwszej instancji, którzy *de facto*, mając mniejsze doświadczenie i w założeniu wiedzę niż ich koledzy z wyższej instancji, muszą rozpoznać daną sprawę równie rzetelnie i wnikliwie”⁴⁵. Co znamienne, sformułowane w uzasadnieniu projektu ustawy COVID-19 stwierdzenia odnoszące się do sposobu pracy sądu w składzie jednoosobowym i kolegialnym są lakoniczne, nie zostały poparte żadnymi dowodami i argumentami.

Powyższe rozumowanie – jako „odrywające się od rzeczywistości” – spotkało się ze zdecydowaną krytyką w toku prac legislacyjnych. Stanowczy był głos środowiska adwokackiego, które podnosiło, że „w bardzo wielu sprawach wszyscy członkowie składu sądu, a nie tylko referent, są rzeczywiście zaangażowani w rozpatrzenie sprawy (...) Nie ma żadnych przesłanek do twierdzenia, że narada sędziów jest fikcją i niczego nie wnosi do rozpoznania sprawy, której rozstrzygnięcie jest wynikiem analizy przeprowadzonej przez kolegialny skład”, jak również zwróciło uwagę, że „z uwagi na tajemnicę narady sędziowskiej nie sposób przeprowadzić dowodu negatywnego, uzasadniającego tezę projektodawcy”⁴⁶. Z kolei Krajowa Rada Radców Prawnych wskazała, że „skład wieloosobowy w instancjach kontrolnych i odwoławczych służyć ma przede wszystkim stworzeniu warunków do wnikliwej i wszechstronnej oceny rozstrzygnięcia (...) Możliwość przeoczenia czy popełnienia błędu jest mniejsza w sytuacji orzekania w składach kolegialnych”, traktowanych jako optymalna i w pełni zobiektywizowana formuła kontroli instancyjnej. Zwrócono uwagę na ryzyko znaczącego obniżenia standardu merytorycznej i rzetelnej

⁴⁴ Zob. B. Przeciechowski, K. Sokołowski, *Opinia Naczelnej Rady Adwokackiej z 1.2.2021 r. do projektu zawartego w druku nr 899 – rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, s. 14, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/324ED0AD3BF25614C-125867F002B0A63/%24File/899-008.pdf> (dostęp 13.01.2022 r.).

⁴⁵ Zob. Uzasadnienie..., s. 8 i n.

⁴⁶ Zob. B. Przeciechowski, K. Sokołowski, *Opinia Naczelnej Rady Adwokackiej...*, s. 14 i n.

kontroli instancyjnej⁴⁷. Prokuratoria Generalna RP⁴⁸ wyraziła przekonanie, że istotą rozpoznawania sprawy przez skład trzech sędziów nie jest kwestia zwiększenia sprawiedliwości, lecz skład taki pojawia się w sprawach szczególnie zawiłych lub precedensowych i w postępowaniu odwoławczym, kiedy to rozpatrywane problemy są bardziej złożone oraz wymagają analizy popartej większym doświadczeniem w orzekaniu. Kategoryczne stwierdzenie o braku znaczenia, w jakim składzie orzeka sąd, wzbudziło „zdziwienie” również w środowisku sędziowskim, a także postulowano pozostawienie kolegialnych składów w niektórych⁴⁹ kategoriach spraw cywilnych. Wyrażano ponadto wątpliwość co do celowości rezygnacji z kolegialności orzekania jeszcze przez rok po zakończeniu stanu zagrożenia epidemicznego⁵⁰. Z kolei Krajowa Rada Sądownictwa wyraziła „niepokój”, krytycznie oceniając naruszenie zasady udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości⁵¹. Zgłaszane przez środowiska prawnicze wątpliwości i wyrażane postulaty nie spotkały się jednak ze zrozumieniem ustawodawcy i nie znalazły odzwierciedlenia w akcie prawnym.

5. Zasada orzekania w składzie jednoosobowym w dobie pandemii nie ma bezwzględniego charakteru. Każdorazowo możliwe jest podjęcie decyzji o odstąpieniu od rozwiązania wskazanego w ustawie COVID-19. Przemawiać za tym może szczególnie zawiłość sprawy lub jej precedensowy charakter. Uprawnienie to nie zostało jednak przyznane składowi orzekającemu (sędziemu), lecz przekazano je do kompetencji prezesa sądu. W uzasadnieniu projektu ustawy wskazano, że organ ten odpowiada za bezpieczne przeprowadzenie zgromadzeń sądu, a także zaakcentowano, iż „prezes nie może być w tym przypadku obligowany do zwołania takiego zgromadzenia ani przez grupę sędziów, ani przez przepisy ustawy, ani przez osoby trzecie. Nie jest wykluczone przychylenie się przez niego do stosownego wniosku (...), jednak ostateczna decyzja powinna należeć do niego,

⁴⁷ Zob. S. Patyra, *Stanowisko Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych z 10.02.2021 r. w sprawie zgodności z Konstytucją RP przepisów projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk nr 899) w zakresie zmian w ustawie z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. poz. 1842, ze zm.) [art. 9], a także przepisów przejściowych i końcowych [art. 11 i 12]*, s. 10, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/AB8821AB3FA8D0D5C125867D0048133A/%24File/899-007.pdf> (dostęp 13.01.2022 r.).

⁴⁸ Zob. *Stanowisko Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej z 11.02.2021 r. dotyczące zaopiniowania rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk nr 899)*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?documentId=44CD7A-7A3C7718E2C125867F004DBEE1> (dostęp 13.01.2022 r.), s. 3 i n.

⁴⁹ Np. w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie – por. art. 544 k.p.c.

⁵⁰ Zob. *Opinia Sądu Najwyższego z 4.2.2021 r. o rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/5BD84B-D0A87C5654C1258677002D9A8A/%24File/899-003.pdf> (dostęp 13.01.2022 r.), s. 4 i n.

⁵¹ Zob. *Opinia Krajowej Rady Sądownictwa z 19.2.2021 r. w przedmiocie rządowego projektu ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/FB68902A872A38E6C125869A004A3142/%24File/899-013.pdf> (dostęp 13.01.2022 r.), s. 3 i n.

jako do osoby odpowiedzialnej”⁵². W efekcie obniżenie lub zachowanie standardu rozpoznawania sprawy cywilnej w składzie kolegiальnym zostało uzależnione od arbitralnego czynnika, poniekąd także od podjęcia stosownej inicjatywy przez przewodniczącego. W każdym jednak wypadku czynnik administracyjny ma pośredni wpływ na standard udzielanej ochrony prawnej. Należy mieć także na względzie, że dotychczas obowiązujący ogólny mechanizm z art. 47 § 4 k.p.c. upoważniający prezesa sądu do zarządzenia rozpoznania sprawy w składzie trzech sędziów ze względu na szczególną zawziętość lub precedensowy charakter sprawy⁵³ pozostawał regulacją funkcjonującą wyłącznie na kartkach kodeksu⁵⁴.

Ustawa o charakterze szczególnym uniemożliwia ławnikom udział w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Uwarunkowania epidemiczne czasowo wyrugowały instytucję ławnika z postępowania cywilnego⁵⁵. W efekcie udział czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości staje się iluzoryczny, podobnie jak norma z art. 182 Konstytucji RP⁵⁶. Rozwiązania procesowe w tym zakresie są ewidentnie niezgodne z ustawą zasadniczą⁵⁷. Artykuł 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy COVID-19 stoi w sprzeczności z zapatrzywaniem Trybunału Konstytucyjnego wyrażonym w wyroku z 29.11.2005 r., P 16/04⁵⁸, że nie jest możliwe ani całkowite wyłączenie obywateli ze sprawowania wymiaru sprawiedliwości, ani takie jego zawężenie, by udział ten przybrał zakres jedynie symboliczny. Dokonujący się na przestrzeni lat proces rozbudowy⁵⁹, a następnie marginalizacji roli ławników w postępowaniu cywilnym⁶⁰ spotykał się niekiedy ze sprzeciwem w doktrynie, lecz dopiero regulacje procesowe wprowadzone w dobie pandemii stworzyły „pozór, fikcję udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości”⁶¹.

⁵² Zob. Uzasadnienie..., s. 9.

⁵³ Zob. A.G. Harla, *Precedensowy charakter sprawy cywilnej w rozumieniu kodeksu postępowania cywilnego. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Sądowy” 2001/4, s. 23 i n.

⁵⁴ Zob. E. Wengerek, *Demokratyzacja procesu cywilnego w Polsce Ludowej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1975/1, s. 41 i n.; K. Markiewicz, *Właściwość sądu, skład sądu...*, s. 296. Por. J. May, *Skład sądu...*, s. 112 i n.

⁵⁵ Ustawa COVID-19 została zaskarżona pod tym kątem do Trybunału Konstytucyjnego przez jeden z rejonowych sądów katowickich. Zob. M. Kryszkiewicz, *Covidowe zasady staną przed SN. Czy można pominąć przepisy, które zmieniają skład sądu rozpoznającego sprawę z trzech sędziów na skład jednoosobowy? Takie pytanie zadał Sądowi Najwyższemu jeden z sądów okręgowych*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 26.10.2021 r. (Przedsiębiorczy i prawniczy wtorek), s. B1.

⁵⁶ Ponadto zgodnie z art. 4 ustawy z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2072 ze zm.), dalej – p.u.s.p., w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości obywatele biorą udział przez uczestnictwo ławników w rozpoznawaniu spraw przed sądami w pierwszej instancji, chyba że ustawy stanowią inaczej (§ 1), a przy rozstrzyganiu spraw ławnicy mają równe prawa z sędziami i asesorami sądowymi (§ 2).

⁵⁷ Por. K. Knoppek, *Udział obywateli...*, s. 25 i n.

⁵⁸ Wyrok TK z 29.11.2005 r., P 16/04, OTK-A 2005/10, poz. 119.

⁵⁹ Szerzej zob. J. Jodłowski, *Z zagadnień polskiego procesu cywilnego*, Warszawa 1960, s. 40 i n.

⁶⁰ Zob. M. Orecki, *Instytucja ławnika sądowego w postępowaniu cywilnym. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Sądowy” 2012/7–8, s. 160 i n.

⁶¹ Por. M. Nawrocki, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20 marca 2009 r., I PZP 8/08*, „Polski Proces Cywilny” 2011/2, s. 153 i n.

6. Monokratyczność sądu orzekającego ma charakter zasady na etapie postępowania pierwszoinstancyjnego. W takim wypadku sędzia orzeka samodzielnie, występując w roli sądu. Przemawia za tym względem na sprawność i szybkość orzekania⁶², czy też na szeroko pojmowaną ekonomię procesową dostrzegalną w aspekcie prawa do rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki⁶³. Wśród zalet jednoosobowości w piśmiennictwie wskazuje się na to, że: „1) sprawy załatwia się prędzej; 2) sędzia jednostkowy jest przystępniejszy dla stron, może bliżej obcować z nimi, lepiej wejść w ich interesy, radą skłonić je do zawarcia ugody; 3) sędzia samodzielny sam ponosi całkowitą odpowiedzialność za swe czynności i wyrok, nie mając możliwości zasłaniania się parawanem kolegium”⁶⁴. Wprawdzie jednoosobowość bez wątplenia generuje mniejsze koszty wydatkowane na wymiar sprawiedliwości, to trafnie poddaje się w wątpliwość, na ile przekłada się ona na realne przyspieszenie postępowania⁶⁵. Poza tym choć jednoosobowy skład sądu ma z założenia profesjonalny charakter, to jest jednak bardziej narażony na różnego rodzaju wpływy, naciski i oddziaływanie czynników zewnętrznych, zarówno o charakterze politycznym, jak i korupcyjnym.

Wielosobowość sądu orzekającego jest formą pluralistyczną⁶⁶. Kolegialność rozumiana jako działalność *in gremio* kilku osób w roli sądu orzekającego, mobilizuje sąd do staranności i sumienności przy dokonywaniu czynności procesowych, w związku z czym jej respektowanie można powiązać z gwarancjami praworządności i rzetelnego postępowania w państwie prawa⁶⁷. Orzekanie w składzie kolegialnym w każdym wypadku zwiększa legitymację sądownictwa w wymiarze społecznym⁶⁸. Co istotne, zapewnia wyższy standard orzecniczy, a prawo do sądu jest realizowane na wyższym poziomie. Umożliwia bowiem bardziej wnikliwe rozpoznanie sprawy, zapewnia wszechstronne spojrzenie na badaną *ad casu* problematykę. Obrazowo ujmuje to Eugeniusz Waśkowski, stwierdzając, że „kolegialność zapewnia bardziej gruntowne i różnostronne badanie spraw (...) a jak mówi przysłowie, jednego rada dobra, a dwóch jeszcze lepsza. To, co spuścił z uwagi i pominął jeden sędzia, to może dostrzedz drugi, czego nie zrozumiał jeden, wyjaśni drugi. Dzięki temu współpracownictwu, wady jednego sędziego uzupełniane są przez przymioty drugiego, wskutek czego, trzech lichych sędziów są w stanie stworzyć dobre kolegium sędziowskie”⁶⁹. Rozstrzygnięcia wydawane w składzie kolegialnym są wielokrotnie wynikiem dyskusji, ścierania się odmiennych poglądów i punktów widzenia. Zróżnicowanie doświadczeń i predyspozycji poszczególnych członków składu sędziowskiego ogranicza ryzyko błędów zarówno w sferze faktycznej, jak i prawnej⁷⁰. Zwiększa to wydatnie gwa-

⁶² Zob. E. Wengerek, *Zasada...*, s. 489 i n.

⁶³ Zob. A. Olaś, *Kolegialność...*, s. 504.

⁶⁴ Zob. E. Waśkowski, *Kolegialność czy jednoosobowość?*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1924/36, s. 550.

⁶⁵ Zob. K. Markiewicz, *Właściwość sądu i skład sądu* [w:] *Podmioty w postępowaniu cywilnym*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2018, s. 33.

⁶⁶ Por. E. Wengerek, *Zasada...*, s. 484 i n.

⁶⁷ Por. M. Mączyński, *Ograniczenie prawa podmiotów gospodarczych do sądu*, „Państwo i Prawo” 2000/5, s. 65 i n.

⁶⁸ Zob. K. Markiewicz, *Właściwość sądu, skład sądu...*, s. 296.

⁶⁹ Zob. E. Waśkowski, *Kolegialność...*, s. 549.

⁷⁰ Zob. A. Olaś, *Kolegialność...*, s. 502.

rancje trafności orzeczenia, zaś „każdy dodatkowy podpis powiększa wagę moralną orzeczenia, gdyż zgodna opinia kilku osób w tym samym przedmiocie stanowi zewnętrzny znak wewnętrznej słuszności”⁷¹. Trudno lekceważyć argumenty przemawiające nie tylko za zwiększeniem gwarancji rzetelności postępowania, lecz i za trafnością orzeczenia⁷². Współczesny ustawodawca zdaje się ich jednak nie dostrzegać lub lekceważyć, czy też – nawiązując do uzasadnienia projektu ustawy – uznaje w sposób apodyktyczny, że ich po prostu nie ma.

7. Artykuł 47b p.u.s.p.⁷³ wyraża zasadę niezmienności składu sądu⁷⁴. Zmiana składu może nastąpić tylko w szczególnych ustawowo określonych wypadkach – wyjątki dotyczą trwałej albo długotrwałej przeszkody w rozpoznaniu spraw w dotychczasowym składzie (§ 1) lub przeszkody o charakterze nagłym (§ 2), gdy konieczność podjęcia czynności w sprawie wynika z odrębnych przepisów lub przemawia za tym względ na sprawność postępowania⁷⁵. Wyrażenie w przepisach ustrojowych zasady niezmienności składu było następstwem wprowadzenia zasady losowego przydzielania spraw, bowiem w ocenie ustawodawcy łączne stosowanie tych dwóch zasad ma jakoby gwarantować bezstronność sądu, równość stron i zewnętrzną transparentność w przydziale spraw⁷⁶. Argumentowano wówczas, że „raz wylosowany skład sądu, niezależnie od tego czy jest jednoosobowy czy kilkuosobowy, nie powinien ulegać zmianie do zakończenia sprawy. (...) Zasada niezmienności składu przewiduje zakaz zmiany składu poza przypadkami określonymi w ustawie. Nawet zmiana miejsca służbowego nie będzie co do zasady zwalniała sędziego z obowiązku zakończenia spraw już rozpoczętych w poprzednim sądzie (...) projektowane rozwiązanie przewiduje wyjątki podyktowane względami organizacyjnymi oraz sprawnością postępowania”⁷⁷.

Dokonana ustawą COVID-19 rezygnacja z zasady kolegialności ma nie tylko perspektywny, ale i retrospektywny charakter. Zaburzenie zasady stałości składu orzekającego wywołuje poważne zastrzeżenia ze względu na zmianę reguł postępowania w toku rozpoznawania. Strona ma bowiem prawo oczekiwać, że kształt i reguły prowadzenia postępo-

⁷¹ Zob. E. Waškowski, *Kolegialność...*, s. 549.

⁷² Por. J. May, *Skład sądu...*, s. 128.

⁷³ Z dniem 12.08.2017 r. weszły w życie przepisy ustawy z 12.07.2017 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1452).

⁷⁴ Na tle tej regulacji rozważano nawet celowość modyfikacji art. 323 k.p.c. statuującego zasadę bezpośredniości, że wyrok w postępowaniu cywilnym może być wydany jedynie przez sędziów, przed którymi odbyła się rozprawa poprzedzająca bezpośrednio wydanie wyroku. Zob. B. Kołecki [w:] I. Haýduk-Hawrylak, B. Kołecki, A. Wlekleńska, *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 140.

⁷⁵ Odnośnie do zmiany składu sądu w razie uchylecia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania zob. T. Zembrzusi, *Charakter zażalenia na wyrok a skład sądu rozpoznającego sprawę w razie uchylecia wyroku sądu drugiej instancji uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji*, „Monitor Prawniczy” 2015/7, s. 368 i n.

⁷⁶ Szerzej zob. B. Kołecki [w:] I. Haýduk-Hawrylak, B. Kołecki, A. Wlekleńska, *Prawo o ustroju...*, s. 139 i n.

⁷⁷ Zob. uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Sejm VIII kadencji, druk sejmowy nr 1491.

wania od początku aż do jego zakończenia nie ulegną zasadniczej zmianie⁷⁸. Tymczasem zgodnie z art. 6 ust. 2 ustawy z 28.05.2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw sprawy, które przed dniem wejścia w życie jej przepisów⁷⁹ podlegały rozpoznaniu w składzie kolegiальnym, mają być do zakończenia sprawy w danej instancji prowadzone przez tego sędziego, któremu sprawa została przydzielona jako referentowi. Oznacza to automatyczną zmianę składu sądu, a ewentualny powrót do składu kolegiального jest uzależniony od decyzji prezesa sądu. Doszło w ten sposób do następczego obniżenia standardu ochrony prawnej zarówno w sprawach, w których sąd orzekał w składzie kolegiальnym w pierwszej instancji, jak i w postępowaniu odwoławczym. Ze względów epidemicznych pogorszeniu uległ stan ustawodawstwa w dziedzinie sądownictwa w porównaniu ze stanem dotychczasowym, co koliduje ze standardami prawa unijnego⁸⁰.

Gwarancja sądu ustanowionego ustawą odnosi się nie tylko do istnienia podstawy do ukonstytuowania sądu, określenia jego procedury, ale i do składu sądu na każdym etapie postępowania. Prawo powinno określać, kto i w jakim porządku będzie sędzić poszczególne sprawy, a zatem powinno ustalać *ex ante* sposób przydziału spraw poszczególnym sędziom czy składom orzekającym⁸¹. Zarysowane wątpliwości ogniskują się w skierowanym przez Sąd Okręgowy w Katowicach⁸² zagadnieniu prawnym do Sądu Najwyższego⁸³: „czy art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy COVID-19 zmieniający skład sądu rozpoznającego sprawę z trzech sędziów na skład jednego sędziego oraz upoważniający prezesa sądu do zarządzenia rozpoznania sprawy w dotychczasowym składzie, ma zastosowanie do spraw wszczętych przed wejściem w życie tej ustawy i co do których wyznaczony już został skład trzech sędziów?”⁸⁴. Praktyka musi się w tym wypadku zmierzyć z dylematem, czy prymat zasady prawa do sądu rozumianego jako sądu właściwego ustanowionego na podstawie ustawy powinien decydować o zastosowaniu do spraw będących w toku zasady ciągłości sądu z art. 47b p.u.s.p., z którą koliduje kontrowersyjna regulacja zamieszczona w ustawie epizodycznej. Zagadnienie to zostało poddane analizie o odrębnym opracowaniu⁸⁵.

8. Powyższe wątpliwości agregują zagrożenie pewności i stabilności wydawanych orzeczeń w świetle oczywistego stwierdzenia, że w każdej sprawie cywilnej skład kompletu

⁷⁸ Zob. wyrok TK z 14.11.2007 r., SK 16/05, LEX nr 315647.

⁷⁹ Z dniem 3.07.2021 r.

⁸⁰ Por. S. Biernat, *Wykorzystanie art. 180 ust. 5 konstytucji dla spłaszczenia ustroju sądownictwa powszechnego: prognoza ostrzegawcza* [w:] *Konstytucyjne granice zmian ustroju sądownictwa i statusu prawnego sędziów. (Nad)użycie art. 180 ust. 5 Konstytucji RP*, red. S. Biernat, Warszawa 2021, s. 70 i n.

⁸¹ Zob. L. Garlicki, *Prawo do sądu...*, s. 147.

⁸² Sąd Okręgowy rozpoznawał zażalenie na postanowienie wydane w sprawie, w której sprawa rozpoznawana była pierwotnie w składzie trzech sędziów, a po wejściu w życie analizowanych przepisów ustawy COVID-19 została skierowana do rozpoznania w składzie jednoosobowym. Sąd podjął wątpliwość dotyczącą możliwości pominięcia normy z art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy COVID-19.

⁸³ Na podstawie art. 390 § 1 k.p.c.

⁸⁴ Zob. M. Kryszkiewicz, *Covidowe zasady...*, s. B1.

⁸⁵ Szerzej zob. K. Markiewicz, *Wpływ regulacji „covidowych” na zasadę niezmienności (stabilności) oraz kolegiальność składów sądów odwoławczych*, „Polski Proces Cywilny” 2022/1, s. 38 i n.

sąducego powinien ściśle odpowiadać przepisom ustawy⁸⁶. Można postawić pytanie, przepisy którego aktu prawnego powinny w tym wypadku stanowić rzeczywisty punkt odniesienia.

Nie ma „lepszego” czy „gorszego” składu, lecz może być wyłącznie skład zgodny z przepisami prawa lub skład niezgodny⁸⁷, przy czym zawsze należy oczekiwać rozpoznania sprawy w składzie przewidzianym przez ustawę do rozpoznawania spraw danego rodzaju. Rozpoznanie sprawy przed sądem orzekającym w składzie sprzecznym z ustawą łączy się z naruszeniem prawa do rozpoznania sprawy przed właściwym, bezstronnym i niezawisłym sądem i jest jedną z przyczyn nieważności postępowania (art. 379 pkt 4 k.p.c.). Norma zawarta w tym przepisie służy ochronie prawa do ustawowego sądziego, którego respektowanie jest podstawą sprawiedliwego i rzetelnego postępowania.

Określenie „jeżeli skład sądu orzekającego był spreczny z przepisami prawa” rodzi niekiedy wątpliwości, czy obejmuje ono każdy rodzaj sprzeczności składu sądu z ustawą⁸⁸. Sprzeczność składu orzekającego z przepisami prawa w rozumieniu art. 379 pkt 4 k.p.c. jest szerokim pojęciem⁸⁹. Przyczyna nieważności postępowania obejmuje nie tylko udział w składzie sądu osoby nieuprawnionej do orzekania⁹⁰, lecz także sytuacje orzekania przez sąd w składzie innym niż wynikającym z przepisów ustawy⁹¹. Sprzecznością łączoną z wystąpieniem kwalifikowanego uchybienia procesowego są m.in. sytuacje, w których w sprawie podlegającej rozpoznaniu w składzie jednoosobowym orzeka skład kolegialny, a także w sprawie podlegającej rozpoznaniu kolegialnemu orzeka tylko jeden sędzia. Należy mieć także na względzie, że wbrew utrwalonemu nieraz podejściu, przyczyny nieważności postępowania, jako instytucja zaczerpnięta z austriackiego prawa procesowego⁹², które charakteryzuje otwarty katalog przyczyn nieważności, nie muszą być wprost sformułowane w przepisie ustawy⁹³. Badanie przez sąd z urzędu przyczyn nieważności, obowiązywanie niepodważalnego domniemania dotyczącego wpływu uchybienia na treść zaskarżonego orzeczenia sprawia, że konstrukcja przyczyn nieważności zasługuje na elastyczne podejście,

⁸⁶ Zob. B. Stelmachowski, *Warunki formalne i przesłanki procesowe w postępowaniu spornym według k.p.c.*, „Głos Prawa” 1934/10–11, s. 622.

⁸⁷ Zob. H. Dolecki, *Z problematyki składu sądu opiekuńczego*, „Nowe Prawo” 1975/5, s. 698 i n.; G. Jędrejek, *Skład sądu w sprawie o zmianę zawartego w wyroku rozwodowym orzeczenia o władzy rodzicielskiej (art. 509 K.p.c.)*, „Studia Prawnicze KUL” 2009/4, s. 85 i n.; A. Olaś, *Kolegialność...*, s. 501 i n.; P. Rygiel, *Losowy przydział...*, s. 47. Por. M. Piekarski, *O udziale ławników w składzie orzekającym sądu opiekuńczego*, „Nowe Prawo” 1966/7–8, s. 979.

⁸⁸ Zob. uchwała SN z 18.12.1968 r., III CZP 119/68, OSNPG 1969/4, poz. 23; postanowienie SN z 18.02.1983 r., III CRN 10/83, LEX nr 8512.

⁸⁹ Por. wyrok SN z 14.07.2000 r., II UKN 366/00, OSNP 2002/3, poz. 81; uchwała SN z 13.03.2020 r., III CZP 68/19, LEX nr 2823785.

⁹⁰ Obejmujące nie tylko uczestnictwo w składzie orzekającym osoby niebędącej sędzią, lecz także sytuacje, w których w składzie orzeka sędzia innego sądu bądź charakter funkcji poszczególnych członków kompletu orzekającego nie odpowiada przepisom prawa.

⁹¹ Zob. T. Zembrzuski, *Nieważność postępowania...*, s. 232. Por. A. Łazarska, *Niezawistość sędziowska...*, s. 536 i n.; A. Olaś, *Skład sądu...*, s. 651.

⁹² Szerzej zob. T. Zembrzuski, *Nieważność postępowania...*, s. 57 i n.

⁹³ Zob. A. Deixler-Hübner, T. Klicka, *Zivilverfahren*, Wien 2010, s. 156; G. Kodek [w:] G. Kodek, P.G. Mayr, *Zivilprozessrecht*, Wien 2013, s. 351.

jako do operatywnego instrumentu uzasadniającego zaskarżenie, zaczeplenie postępowania i orzeczenia wydanego w wadliwie prowadzonym postępowaniu. Przyczyn nieważności nie należy zatem ograniczać do literalnego brzmienia przepisu, lecz należy uwzględnić wartości chronione przez ustawodawcę oczekującego rozpoznawania spraw cywilnych w ważnym postępowaniu⁹⁴.

Zawirowania dotyczące ustawowego modyfikowania składu sądu w dobie pandemii, w tym dotyczące skutków wyznaczenia składu z naruszeniem zasady niezmienności składu, zwiększają ryzyko orzekania w niewłaściwy sposób, co rzutować będzie podważaniem wydawanych orzeczeń zarówno z urzędu w ramach postępowania odwoławczego, jak i w wyniku skargi o wznowienie postępowania⁹⁵. Nie ulega wątpliwości, że wszelkie względy pragmatyczne muszą – ze względu na rolę i znaczenie przedmiotowego zagadnienia – ustąpić względem pryncypialnym⁹⁶. Pozwoli to docelowo uporządkować praktykę sądową i orzecznictwo rozchwiane nieprecyzyjnymi i kontrowersyjnymi regulacjami ustawy COVID-19.

9. *Prima facie* można uznać, że rozwiązania umiejscowione w tzw. ustawie covidowej mają wyłącznie charakter tymczasowy. Stanowią przejaw reagowania na bieżące potrzeby wymiaru sprawiedliwości na tle niespodziewanych wyzwań, które przyniosła epidemia. Po jej definitywnym zakończeniu przepisy powinny zniknąć z przestrzeni prawnej. Wydaje się jednak, że epidemia w trwały sposób odmieniła funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości, co odnosić można do sposobu myślenia i organizacji postępowania w sprawach cywilnych. Przykładowo pozytywnie można ocenić coraz odważniejsze sięganie do nowych technologii. Obserwowana dominacja rozpraw online, umożliwiającą sędziom i stronom uczestnictwo poza budynkiem sądu bez wątplenia w jakimś stopniu trwale wpisze się w obraz postępowania sądowego⁹⁷. Wywołujące zrozumiałe wątpliwości i obawy doręczenia elektroniczne również wydają się nieuchronnym rozwiązaniem, zwłaszcza odnośnie do zawodowych pełnomocników. Niektórych procesowych „zdobyczy” epoki pandemicznej nie sposób jednak ocenić pozytywnie. Do nich należy zaliczyć art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy COVID-19 jako normę, zgodnie z którą wszystkie kategorie spraw w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, apelacje i zażalenia, a także wszelkie postanowienia w toku postępowania odwoławczego są rozpoznawane niemal wyłącznie w składzie jednego sędziego, niezależnie od tego, czy rozpoznanie danej sprawy odbywa się na posiedzeniu niejawnym czy na rozprawie⁹⁸.

⁹⁴ Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność postępowania...*, s. 243 i n. Por. K. Weitz, *Skutki naruszenia art. 321 § 1 k.p.c. [w:] Proces cywilny. Nauka – Kodyfikacja – Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 356 i n.; T. Wiśniewski, *Immunitet parlamentarny z punktu widzenia przepisów Kodeksu postępowania cywilnego [w:] Aurea Praxis Aurea Theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1 red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 750.

⁹⁵ Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność postępowania...*, s. 422 i n.

⁹⁶ Por. A. Olaś, *Kolegialność...*, s. 501 i n.

⁹⁷ Por. J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *Rozprawa zdalna...*, s. 695 i n.; A. Kościółek, *Jawność posiedzeń...*, s. 32 i n.

⁹⁸ Zob. M. Dziurda, *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r. w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Monitor Prawniczy” 2021/17, s. 897 i n.

Powstaje pytanie, czy przedmiotowa regulacja zgodnie z dotychczasowymi deklaracjami ustawodawcy rzeczywiście będzie miała jedynie charakter epizodyczny jako przejściowy przejaw obostrzeń epidemicznych. Czy dokonane na przestrzeni ostatnich miesięcy zmiany znikną wraz z oczekiwanym w społeczeństwie powrotem do tzw. normalności, czy też zabieg ten będzie miał charakter trwały? Czy wywoła głębsze i daleko idące konsekwencje, przeobrażając obraz sądownictwa w sprawach cywilnych i kształt nieustannie poprawiającej i usilnie udoskonalanej procedury sądowej?

Spoiwem niemal wszystkich dokonujących się w ostatnich latach zmian w prawie procesowym jest przyspieszanie i usprawnianie postępowania⁹⁹. Swoisty pośpiech procesowy stanowi jednak zaprzeczenie czy też wynaturzenie postulatu sprawności procesu cywilnego¹⁰⁰. Szybkość i sprawność są wartościami, którymi należy się kierować przy kształtowaniu konstrukcji procesowych, jednak o tyle tylko, o ile nie kolidują one z prawem do rzetelnego rozpoznania sprawy¹⁰¹ ani nie stwarzają zagrożenia dla fundamentalnych i utrwalonych rozwiązań zapewniających procesowi cywilnemu przymiot sprawiedliwości proceduralnej. Tymczasem ustawodawca, poszukując w tym wypadku rozwiązań adekwatnych do sytuacji epidemicznej, zdaje się bezrefleksyjnie wychodzić z założenia, że „szybkość postępowania jest wartością (...), która nie wpływa negatywnie na prawa strony do rzetelnego rozpoznania sprawy”¹⁰². Wprowadzaniu normy z art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy COVID-19 towarzyszyło przekonanie, że jej „rzeczywistym powodem był zamiar przyspieszenia postępowań przez przydzielenie sędziom większej ilości spraw rozpoznawanych jednoosobowo”¹⁰³. Także po ustaniu stanu zagrożenia epidemicznego nie straci na trafności argument, że orzekanie w składach jednoosobowych jest „tańsze i na ogół istotnie szybsze”¹⁰⁴. Pozorne korzyści wynikające z tego założenia mogą przemawiać za jego utrwaleniem. Na gruncie legislacyjnym doświadczamy ciągłego poszukiwania i absolutyzowania utylitarnych rozwiązań gloryfikujących potrzebę zapewnienia sprawności i efektywności postępowania oraz ochrony prawa do rozpoznania spraw bez zbędnej zwłoki, łączone z opacznie rozumianym postulatem odformalizowania postępowania¹⁰⁵, które pozostają na kursie kolizyjnym z ochroną rudymentów prawa procesowego.

Czas pokaże, czy ustawodawca zdecyduje się docelowo zrezygnować z „uproszczenia” postępowania polegającego na rezygnacji z kolegialności orzekania po ustaniu stanu za-

⁹⁹ Zob. M. Gutowski, P. Kardas, *O nowym modelu polskiej procedury cywilnej – uwagi wprowadzające do „Palestry” 11–12/2019 poświęconej nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, „Palestra” 2019/11–12, s. 8 i n.; T. Zembrzusi, *Koncentracja materiału procesowego – w poszukiwaniu właściwej drogi* [w:] *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego. Konsekwencje zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzusi, Warszawa 2021, s. 47 i n.

¹⁰⁰ Por. A.G. Harla, *O właściwe rozumienie postulatu sprawności postępowania cywilnego (art. 6 § 1 KPC)* [w:] *Dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021, s. 33 i n.

¹⁰¹ Zob. T. Zembrzusi, *Ograniczenia...*, s. 15 i n.

¹⁰² Zob. *Uzasadnienie...*, s. 8.

¹⁰³ Zob. B. Przeciechowski, K. Sokołowski, *Opinia Naczelnej Rady Adwokackiej...*, s. 15.

¹⁰⁴ Zob. A. Olaś, *Kolegialność...*, s. 504.

¹⁰⁵ Por. M. Skibińska, *Artykuł 148¹ k.p.c. jako przykład odformalizowania postępowania cywilnego* [w:] *W kierunku odformalizowania postępowania cywilnego*, red. D. Gil, Lublin 2017, s. 286 i n.

groźenia epidemicznego¹⁰⁶. Można wyrazić obawę, czy ewentualne porzucenie kolegialności orzekania nie zostanie powiązane z sygnalizowaną współcześnie potrzebą reformy ustroju wymiaru sprawiedliwości, której elementem miałby być m.in. powrót do idei postulatów jednolitego sądu pierwszej instancji¹⁰⁷. Jesteśmy świadkami trwałego przesuwania granic między określonymi regułami i zasadami prawa procesowego oraz przewidzianymi od nich wyjątkami. Na naszych oczach upadają wypracowane przez dziesięciolecia mechanizmy, standardy postępowania cywilnego i wartości społeczne chronione przez prawo¹⁰⁸.

Można jednak wyrazić nadzieję, że zwyczajny przeświadczenie, iż ustawowa regulacja dotycząca składu sądu nie powinna abstrahować od uwarunkowań systemowych i konstytucyjnych¹⁰⁹. Rozpoznawanie spraw cywilnych we właściwym i należyście ukształtowanym składzie jest elementem legalizmu działania sądów jako organów władzy publicznej¹¹⁰. W poszczególnych rodzajach spraw lub etapach postępowania celowe jest orzekanie kolegialne, które nie polega na „chowaniu się za parawanem kolegium”¹¹¹. Mając na względzie zakotwiczenie prawa do sądu właściwego w ustawie zasadniczej, należy wyrazić zdecydowany sprzeciw regulowaniu przedmiotowej problematyki w sposób arbitralny¹¹² i nieoparty rzeczą i pogłębioną argumentacją. Odwoływanie się do aktualnych potrzeb oraz możliwości kadrowych sądownictwa nie powinno być czynnikiem decydującym¹¹³.

Niezależnie od zaistniałych okoliczności należy oczekiwać od legislatora, żeby wprowadzane instytucje nie zaprzeczały fundamentalnym regułom obowiązującym w danej dziedzinie prawa¹¹⁴. Abstrahując od szczególnej sytuacji kryzysu wywołanego pandemią COVID-19, należy mieć na względzie, że podejmowanie działań mających na celu usprawnianie przebiegu postępowań sądowych i zapewnienie operatywności instytucji procesowych wielokrotnie wiąże się z potrzebą oraz koniecznością ważenia wartości i pryncypiów¹¹⁵. Obowiązkiem zarówno ustawodawcy, jak i praktyki orzeczniczej jest utrzymy-

¹⁰⁶ Równie prawdopodobne wydaje się dalsze deprecjonowanie zasady jawności przejawiającej się z rozpoznawaniem spraw cywilnych z zachowaniem jawności wewnętrznej i zewnętrznej. Por. A. Kościółek, *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym* [w:] *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. M. Tomalak, Warszawa 2017, s. 232 i n.

¹⁰⁷ Por. E. Wengerek, *Demokratyzacja...*, s. 53 i n.; W. Siedlecki, *O usprawnienie i zwiększenie efektywności sądowego postępowania cywilnego*, „Nowe Prawo” 1979/4, s. 15 i n.; S. Dalka, *Idea jednolitego sądu w sprawach cywilnych* [w:] *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Erciński, Warszawa 1985, s. 67 i n.; K. Markiewicz, *Właściwość sądu i skład...*, s. 17 i n.

¹⁰⁸ Por. T. Stawecki, *Jawność jako wartość prawna*, „Studia Iuridica” 2004/43, s. 215 i n.

¹⁰⁹ Por. postanowienie TK z 22.04.2004 r., Ts 44/03, OTK-B 2004/2, poz. 120.

¹¹⁰ Por. J. Turek, *Ławnik – sędzia – przysięgły*, „Monitor Prawniczy” 2009/24, s. 1329 i n.

¹¹¹ Por. E. Wengerek, *Zasada...*, s. 492.

¹¹² Por. W. Sanetra, *Sąd właściwy...*, s. 22.

¹¹³ Por. A. Olaś, *Kolegialność...*, s. 502 i n.

¹¹⁴ Por. M. Skibińska, *Artykuł 148¹ k.p.c...*, s. 168 i n.

¹¹⁵ Zob. T. Zembrzusi, *Ograniczenia...*, s. 14 i n.

wanie równowagi między nimi¹¹⁶. Mając na względzie, że „zaleta modelu kolegialnego, analizowana w odmiennym świetle, może okazać się jego wadą, zaś właściwości stanowiące *prima vista* przywary systemu orzekania jednoosobowego wbrew pozorom mogą stanowić ich zalety”¹¹⁷, należy opowiedzieć się za elastycznym i racjonalnym mechanizmem składu sądu. Wystarczającym na chwilę obecną sukcesem może okazać się powrót do stanu prawnego sprzed pandemii.

Abstract

Counteracting and combating COVID-19 pandemic in civil proceedings – the end of collegiality of adjudication

dr hab. Tadeusz Zembrzuski – *Professor of the University of Warsaw, Department of Civil Proceeding, Faculty of Law and Administration, University of Warsaw, legal counsel, Poland*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8239-6827>

The statutory regulation of the composition of panels of judges (professional and mixed, and the number of persons) is a constitutional value and as such is one of the guarantees of the right to be heard before a court including the right to fair trial. The right to be heard before a particular panel of judges is a core element of the principle of legality of courts as organs of public authorities. The choice between monocratic and collegial composition of courts is a manifestation of preference for specific values and objectives of the judicial process. Episodic provisions adequate during the COVID-19 epidemic contain regulations whereby throughout the epidemic or epidemic emergency period, and within a period of one year as of the date of abolishing any of those, whichever was last, a single-judge panel is proper one in the first and second instance under the Polish Civil Procedure Code. This provision should be applied in all types of a civil cases at every stage of proceedings, with one exception – proceedings before the Supreme Court. While one can comprehend the motives behind the legislator's action, the lack of reflection with regard to the meaning, role and advantage of panels of the professional justices in a certain categories of cases and at particular stages of proceedings certainly raises strong objections. The principle of single-judge panel adjudication in times of the COVID-19 pandemic is not absolutely binding one, but the decision to lower the standards – or preserve those of having a civil case heard in a collegial composition – has been made dependent on an arbitrary factor: the decision of the president of the court. Moreover, this special-purpose law prevents lay judges from participating in the administration of justice, which is in itself a breach of norms

¹¹⁶ Por. P. Rylski, T. Zembrzuski, *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym*, „Przegląd Sądowy” 2006/6, s. 106 i n.

¹¹⁷ Zob. A. Olaś, *Kolegialność...*, s. 506.

specified under the Constitution of the Republic of Poland. Another controversy involves infringing the principle of constancy of the bench as a result of amendments to the rules of procedure in the course of case hearing. This causes a successive lowering of the legal protection standard in cases where the court ruled in a collegial composition in the first instance, as well as in appeal proceedings. The settlement of disputes before a court sitting in composition contrary to the act of law involves an infringement to the right to trial by a competent, impartial and independent court of law, and is considered to be one of the causes for the invalidity of legal proceedings. The turmoil involving statutory modification of the composition of courts in times of the pandemic, including consequences of appointing a judicial composition in violation of the principle of its invariability, increases the risk of adjudication in an inappropriate manner, which will in turn result in rulings being challenged, both ex officio in appeal proceedings and as a consequence of applications to reopen proceedings.

Keywords: COVID-19 epidemic, composition of the court, changes to the composition of the court, single-judge panel, collegial composition, juror composition invalidity of proceedings

Bibliografia/References

- Biernat S., *Wykorzystanie art. 180 ust. 5 konstytucji dla spłaszczenia ustroju sądownictwa powszechnego: prognoza ostrzegawcza* [w:] *Konstytucyjne granice zmian ustroju sądownictwa i statusu prawnego sędziów. (Nad)użycie art. 180 ust. 5 Konstytucji RP*, red. S. Biernat, Warszawa 2021.
- Dalka S., *Idea jednolitego sądu w sprawach cywilnych* [w:] *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985.
- Defecińska K., *Skład sądu w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym*, „Przegląd Sądowy” 1993/6.
- Deixler-Hübner A., Klicka T., *Zivilverfahren*, Wien 2010.
- Dolecki H., *Z problematyki składu sądu opiekuńczego*, „Nowe Prawo” 1975/5.
- Dziurda M., *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r. w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Monitor Prawniczy” 2021/17.
- Gapska E., *Bieg postępowania w sprawach cywilnych w czasie epidemii. Cz. I – sprawy pilne*, „Monitor Prawniczy” 2020/17.
- Gapska E., *Bieg postępowania w sprawach cywilnych w czasie epidemii. Cz. II – wstrzymanie rozpoczęcia i zawieszenie biegu terminów procesowych*, „Monitor Prawniczy” 2020/18.
- Garlicki L., *Prawo do sądu (rozważania de lege fundamentale ferenda)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G” 1990/1.
- Gołaczyński J., *Przedawnienie roszczeń majątkowych i terminy zawite w okresie po ogłoszeniu stanu epidemii związanej z Covid-19*, „Monitor Prawniczy” 2020/8.
- Gołaczyński J., Dymitruk M., *Rozprawa zdalna i doręczenia elektroniczne w dobie pandemii COVID-19 po wejściu w życie nowelizacji z 28.5.2021 r.*, „Monitor Prawniczy” 2021/13.
- Gołaczyński J., Kotecka-Kral S., *Elektronizacja pism procesowych, doręczeń i posiedzeń jawnych w postępowaniu cywilnym w okresie pandemii COVID-19*, „Polski Proces Cywilny” 2020/4

- Grzegorzcyk P., Weitz K. [w:] *Konstytucja RP. Tom 1. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis 2016.
- Gutowski M., Kardas P., *O nowym modelu polskiej procedury cywilnej – uwagi wprowadzające do „Palestry” 11–12/2019 poświęconej nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, „Palestra” 2019/11–12.
- Harla A.G., *O właściwe rozumienie postulatu sprawności postępowania cywilnego (art. 6 § 1 KPC)* [w:] *Dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021.
- Harla A.G., *Precedensowy charakter sprawy cywilnej w rozumieniu kodeksu postępowania cywilnego. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Sądowy” 2001/4.
- Izdebski H., *Legislacja dotycząca COVID-19 i ustawowy nihilizm prawny* [w:] *Pandemia COVID-19 a prawa i wolności obywatela*, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, Warszawa 2021.
- Jędrejek G., *Skład sądu w sprawie o zmianę zawartego w wyroku rozwodowym orzeczenia o władzy rodzicielskiej (art. 509 K.p.c.)*, „Studia Prawnicze KUL” 2009/4.
- Jodłowski J., *Z zagadnień polskiego procesu cywilnego*, Warszawa 1960.
- Knoppek K., *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu cywilnym*, „Ius Novum” 2014/5.
- Kodek G. [w:] G. Kodek, P.G. Mayr, *Zivilprozessrecht*, Wien 2013.
- Kołecki B. [w:] I. Hażyduk-Hawrylak, B. Kołecki, A. Wlekińska, *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Korzonek J., *Przyczynki do polskiego procesu cywilnego*, Kraków 1931.
- Kościółek A., *Jawność posiedzeń sądowych w postępowaniu cywilnym w dobie pandemii COVID-19*, „Przegląd Sądowy” 2021/5.
- Kościółek A., *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym* [w:] *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. M. Tomalak, Warszawa 2017.
- Kryszkiewicz M., *Covidowe zasady staną przed SN. Czy można pominąć przepisy, które zmieniają skład sądu rozpoznającego sprawę z trzech sędziów na skład jednoosobowy? Takie pytanie zadał Sądowi Najwyższemu jeden z sądów okręgowych*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 26.10.2021 r. (Przedsiębiorczy i prawniczy wtorek), s. B1.
- Kulesza C., *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w perspektywie historyczno-porównawczej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016/21.
- Kulski R., *Wpływ stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 na postępowanie cywilne*, „Monitor Prawniczy” 2020/9.
- Litowski J., *Ograniczenie jawności postępowania cywilnego z uwagi na stan epidemii wywołany wirusem COVID-19*, „Monitor Prawniczy” 2021/2.
- Łazarska A., *Niezawistość sędziowska i jej gwarancje w procesie cywilnym*, Warszawa 2018.
- Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.
- Markiewicz K., *Wpływ regulacji „covidowych” na zasadę niezmienności (stabilności) oraz kolegialność składów sądów odwoławczych*, „Polski Proces Cywilny” 2022/1.
- Markiewicz K., *Informatyzacja postępowania cywilnego – de lege lata i de lege ferenda* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014.
- Markiewicz K., *Właściwość sądu i skład sądu* [w:] *Podmioty w postępowaniu cywilnym*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2018.

- Markiewicz K., *Właściwość sądu, skład sądu i wyłączenie sędziego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 2015/2.
- May J., *Skład sądu w postępowaniu cywilnym* [w:] *Studia z prawa publicznego*, red. K. Lubiński, Toruń 2001.
- Mączyński M., *Ograniczenie prawa podmiotów gospodarczych do sądu*, „Państwo i Prawo” 2000/5.
- Miszewski W., *Jawność w procesie cywilnym w związku z przepisami kodeksu postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 1933/1.
- Nawrocki M., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20 marca 2009 r.*, I PZP 8/08, „Polski Proces Cywilny” 2011/2.
- Olaś A., *Kolegialność a jednoosobowość – skład sądu I instancji w procesie cywilnym: doświadczenia i perspektywy*, „Polski Proces Cywilny” 2020/3.
- Olaś A., *Skład sądu* [w:] *System Prawa Procesowego, Postępowanie nieprocesowe*, t. 4, cz.1, vol. 1, red. T. Erciński, K. Lubiński, Warszawa 2021.
- Orecki M., *Instytucja ławnika sądowego w postępowaniu cywilnym. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Sądowy” 2012/7–8.
- Piekarski M., *O udziale ławników w składzie orzekającym sądu opiekuńczego*, „Nowe Prawo” 1966/7–8.
- Pietrkowski H., *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, „Przegląd Sądowy” 2005/10.
- Pyzder B., *Zbieg zażalenia dewolutywnego i zażalenia poziomego w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 2020/10.
- Romańska M., *Zażalenie po nowelizacji k.p.c. z 4 lipca 2019 r. a zasada dwuinstancyjności i zaskarżalności orzeczeń w postępowaniu cywilnym* [w:] *Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4 lipca 2019 r.*, red. S. Cieslak, Łódź 2020.
- Rygiel P., *Losowy przydział spraw cywilnych w sądzie drugiej instancji*, „Przegląd Sądowy” 2019/2.
- Rylski P., *Zażalenie dewolutywne a zażalenie poziome w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2021/3.
- Rylski P., Zembrzusi T., *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym*, „Przegląd Sądowy” 2006/6.
- Sanetra W., *Sąd właściwy w rozumieniu Konstytucji RP*, „Przegląd Sądowy” 2011/9.
- Siedlecki W., *O usprawnienie i zwiększenie efektywności sądowego postępowania cywilnego*, „Nowe Prawo” 1979/4.
- Skibińska M., *Artykuł 148¹ k.p.c. jako przykład odformalizowania postępowania cywilnego* [w:] *W kierunku odformalizowania postępowania cywilnego*, red. D. Gil, Lublin 2017.
- Sławicki S., *Wpływ ustawy o przeciwdziałaniu COVID-19 na terminy w prawie cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2020/12.
- Stawecki T., *Jawność jako wartość prawna*, „Studia Iuridica” 2004/43.
- Stelmachowski B., *Warunki formalne i przesłanki procesowe w postępowaniu spornym według k.p.c.*, „Głos Prawa” 1934/10–11.
- Turek J., *Ławnik – sędzia – przysięgły*, „Monitor Prawniczy” 2009/24.
- Walasik M., *Konstytucyjna koncepcja sądowego wymiaru sprawiedliwości* [w:] *Honeste procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Huliz, J. May, A. Mrówczyński, Warszawa 2018.
- Waligórski M., *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947.
- Waśkowski E., *Kolegialność czy jednoosobowość?*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1924/36.

- Waškowski E., *System prawa cywilnego. Wstęp teoretyczny: zasady racjonalnego ustroju sądów i procesu cywilnego*, Wilno 1932.
- Weitz K., *Skutki naruszenia art. 321 § 1 k.p.c.* [w:] *Proces cywilny. Nauka – Kodyfikacja – Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Wasilak, Warszawa 2012.
- Wengerek E., *Demokratyzacja procesu cywilnego w Polsce Ludowej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1975/1.
- Wengerek E., *Zasada kolegialności w postępowaniu cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1953/3.
- Więckowski R., *Zmiany art. 47 kodeksu postępowania cywilnego o składzie sądu w okresie od 1.7.1996 r. do 28.7.2007 r.* [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego, Szczecin – Niechorze, 28–30 września 2007 r.*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009.
- Wiśniewski T., *Immunitet parlamentarny z punktu widzenia przepisów Kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Aurea Praxis Aurea Theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.
- Włodyka S., *Funkcje Sądu Najwyższego*, Kraków 1965.
- Zaborowska P., *Badanie właściwości sądu – obowiązek sądu czy pozwanego? Ewolucja zasad badania właściwości sądu na tle rozwiązań wprowadzonych ustawą z 4 lipca 2019 r.* [w:] *Nowelizacja KPC 2019. Pierwsze doświadczenia, refleksje, postulaty*, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2021.
- Zembrzuski T., *Charakter zażalenia na wyrok a skład sądu rozpoznającego sprawę w razie uchylecia wyroku sądu drugiej instancji uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji*, „Monitor Prawniczy” 2015/7.
- Zembrzuski T., *Komplementarność nadzwyczajnych środków zaskarżenia – skarga kasacyjna a skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia* [w:] *Wokół problematyki środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym*, red. M. Michalska-Marciniak, Sopot 2015.
- Zembrzuski T., *Koncentracja materiału procesowego – w poszukiwaniu właściwej drogi* [w:] *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego. Konsekwencje zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzuski, Warszawa 2021.
- Zembrzuski T., *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017.
- Zembrzuski T., *Ograniczenia jawności postępowania w sprawach cywilnych w dobie pandemii – potrzeba chwili czy trwałe rozwiązania?*, „Forum Prawnicze” 2021/3.
- Zembrzuski T., *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011.
- Zembrzuski T., *Zażalenie po nowelizacji, czyli o standardzie środka zaskarżenia*, „Palestra” 2019/11–12.